

Dr. FRANTIŠEK VALINA:

Několik příspěvků poslední doby ku snahám o novou theorii mezinárodního obchodu.¹⁾

I.

Již od vzniku světové války jsme svědky toho, jak mnohé části hospodářské nauky, které až doposud byly uznávány za „poznanou pravdu“, se pod tíhou událostí a převratů hroutí. Úsilovně se za ně hledá náhrada, neboť instinktivně cítíme, že bez znalostí na kořen hospodářství jdoucích nelze toto vyvésti ze zbědovaného stavu. Polem, kde nutnost přezkoumání a případné opravy i doplnění se zvláště živě cítí, jest „nauka o tvorbě mezinárodních hodnot“. Důvodů pro to jest mnoho. Předně, že tu jde o nejstarší aneb alespoň jednu z nejstarších částí národohospodářské vědy, která od dob klasiků září neochvěna jako hvězda jejich slávy, zatím co téměř všechny její spolusestry hodně pohasly. Povedla se jim skutečně tato část nauky tak dokonale? Jest i na dále držitelnou, když padly poučky o „vnitřním tvoření se hodnot“, které i když by nebyly přímou její součástí a základem, přece vznikly v hlavách těchže osob, z obdobných myšlenkových postupů a mentalitního založení? Novodobé snahy metodologické — a tu spatřujeme druhý silný popud k revisi — žádají si organického uspořádání celé hospodářské nauky. Právem se ptají po důvodech a účelnosti rozlišování principů platných pro tvoření se cen uvnitř země od oněch, které prý jsou speciálními cenotvornými momenty mezi zeměmi.

¹⁾ Zabýváme se tu hlavně těmito pracemi:

„Ist eine Modernisierung der Außenhandelstheorie erforderlich?“ Von Bertil Ohlin, Professor an der Universität Stockholm. Weltwirtschaftliches Archiv, Band 26, heft I.

„Die Beziehung zwischen internationalem Handel und internationalen Bewegungen von Kapital und Arbeit“ Von Bertil Ohlin, Stockholm. Zeitschrift für Nationalökonomie, Band II, Heft 2.

„Protection and non-competing groups.“ By Bertil Ohlin, Weltwirtschaftliches Archiv, Band 33, heft I.

„Die Theorie der komparativen Kosten und ihre Auswertung für die Begründung des Freihandels.“ Von Dr. Dr. Gottfried Haberler, Privatdozent a. d. Universität Wien. Weltwirtschaftliches Archiv, Band 32, Heft 2.

„Das Gesetz der komparativen Kosten- das Gesetz der komparativen Kaufkraft“ Von Prof. Dr. Gerhard Colm, Kiel. Weltwirt. A. Band 32, Heft 2.

Tato hlediska se počala uplatňovati ovšem již dlouho před válkou. Vynikající theoretikové jako Bastable, Marshall, Edgworth, Pareto spokojovali se však pouhými „doplůky“ aneb „modifikacemi“ všeobecně uctívané a obdivované theorie. Válka přinesla však takové situace, o kterých dříve nebylo potuchy, zazulzila mezinárodní hospodářství tak, že se v jeho rozboru elegantní a abstraktní methodou klasiků nedalo nic svéstí. Palčivé a dalekosáhlé otázky — reparace, rozvraty valut, nemožné celní hradby — hnaly útokem na starou theorii, která nebyla s to dáti odpovědi.

Vznik Svazu národů, volání po mezinárodní spolupráci, snahy odstraniti hospodářské příčiny válek, nové světové názory, to vše vyžadovalo nového odůvodnění a osvětlení, na které stará theorie vůbec nebyla zařizena.

Konečně vzrůstající používání vědeckých method a poznatků v praktickém životě, zjednávalo i hospodářské theorii čím dál tím více půdy. Proto nemile byl pocíťován rozpor mezi theorií zahr. obchodu (která žádala jeho volnost) a historickou skutečností, že praxe již od pradávna pracovala proti této volnosti. Byla to vina opravdu jen neprozíravosti a prospěchářství; byl by možný po tolik staletí trvajícím omyl „logiky a smyslu dějin“?

Z těchto všech důvodů je přirozeno, že musily vyvstati snahy po revisi klasické theorie. Dosavadní výsledky nejsou bohužel ještě valné. Úkol je ovšem v dnešní složitosti mezinárodních hospodářských vztahů obtížnější než byl před 100 lety. Snad naše rozháraná doba není dosti bohata na intelektly schopné jednotící synthese, logické důslednosti i abstraktní spekulace, předností to klasiků. Ovšem nejpodstatnějším důvodem patrně je skutečnost, že tu jde o nejtěžší část theorie, o theorii theorií, neboť je nutno předem znáti všeobecný hospodářský proces, aby se pak mohly stanoviti zvláštnosti a úchylnky pro styky mezi hospodářskými celky státními. Tyto obtíže nesmí však odstrašiti úsilí o vyplnění mezery. Jsme přesvědčeni, že všechny ony *mezinárodní hospodářské akce a konference* proto zůstaly bez větších pozitivních a hodnotných výsledků, protože nebyla ještě dosti zbadána podstata toho, co se mělo upravovati. Všechny resoluce mohou nabýti praktické ceny teprve tehdy, až se stanou skutečným přesvědčením je odhlasovavších národů — a k tomuto účelu právě musíme opatřiti si nové poznatky o principech ovládajících mezinárodní hospodářské poměry. Nikdy by se nebylo na př. mohlo dojíti k tak nemožné situaci v přemrštěném ochranářství, kdyby se lépe byla znala podstata a dosah cel. Žádnou vadu ani zlo nelze odstraniti dříve, dokud se neví, v čem spočívá, právě tak jako nelze bez této znalosti využití nějaké výhody. Cesta k oprav-

dové nápravě v mezinárodních poměrech vede pouze přes lepší jejich poznání. Je daleko obtížnější a zdouhavější než nějaká konference, ale tím spolehlivější a opravdu trvale cenné výsledky přinášející.²⁾

Má-li vůbec nějakého smyslu rozřídovati a vymezovati snahy po revisi (neboť je tolik růzností a neznatelných přechodů) pak snad je možno rozeznávat skupinu těch, kteří chtějí pouhé lepší vysvětlování klasických nauk, interpretaci jakou ani klasikové jim nedávali, po případě vpravení i nových principů do starých forem. K nim se druží ti, kdož propracovávají teorii ve směrech dosud zanedbaných, neb zavádějí další komplikované situace od kterých klasikové abstrahovali. Radikálnější z nich se ptají, zda ona zjednodušení a předpoklady, které vzali klasikové za základ, nejsou tak nerealistické, že k praktickému použití ztrácí theorie — i jako jen analytické schéma — jakýkoli význam. Tento směr, který bychom mohli nazvati revisně-doplňujícím, je daleko převažující. Hlavními representanty poslední doby jsou Taussig a jeho škola (Graham, Viner, Angell, Williams). Oproti tomu stojí jen ojedinelé hlasy, které pokládají panující nauku v základech za nedostatečnou, a i tu mnohdy se používá podobného myšlenkového postupu, na jakém jsou založeny poučky klasiků.

V následujícím proberme podle věcného dělítky to, co ve výše citovaných článcích se nám zdá podstatného neb nového.

II.

1. Převody kapitálu mezi zeměmi a je doprovázející cenové změny.

Začneme nejsnazším a nejzajímavějším — alespoň se stanoviska aktuálních otázek našeho státu.

Právem jest možno klasické teorii vytýkati, že se téměř výhradně omezila na zkoumání zákonů, ovládajících vytváření mezinárodních hodnot za předpokladu neměnných podmínek výrobních. Byla do značné míry jen teorií statickou. Prof. Bertil Ohlin je však nesporně na správné cestě, jestliže poukazuje na úzkou souvislost mezi mezinárodními převody zboží a pohyby výrobních činitelů, kapitálu a práce. I tyto patří do nauky mezinárodních

²⁾ Bylo by opravdovou úsporou, kdyby Svaz národů i členské státy pečovaly o soustavné a opravdové badání v tomto směru a na jeho základě si učinily obraz potřebných mezinárodních akcí. Na rychlo objednávaná memoranda i expertisy nemohou z daleka toto nahraditi, protože ku správnému splnění úkolu je třeba osob specialisovaných, sbírajících stále poznatky, aby je mohli zhodnotiti, až určitý problém zafuká.

„hodnot“. Převody zboží a pohyby výrobních činitelů se navzájem doplňují a nahrazují. Kde není možno přenesti výrobní prostředky, převedou se jejich výsledky; tam kde doprava klade velké potíže, půjde výroba za odbytištěm. Mezi cenami zboží a výrobními prostředky panuje úzká závislost. Je-li zboží mezi zeměmi přibližně stejně drahé, budou i výrobní prostředky se sobě blížit v ceně a popud k jejich pohybu odpadne. Kde nelze výrobní prostředky převést, bude dán i podklad pro velké difference cenové — jak těchto tak i zboží. Výměnný poměr zboží v mezinárodním obchodě závisí do značné míry od pohybů výrobních činitelů, právě tak jako závisí cenový poměr těchto od pohybu zboží. Tím je dán i důvod proč — chceme-li mítí správný obraz vytváření se mezinárodních cen — musíme si všimati i poměrů výrobních prostředků a jich pohybů.

Klasické theorii již od doby kontroverzy bullionistické byly ovšem známy převody kapitálů (mezinárodní výpůjčky, válečné subsidie atd.) které došly i pozornosti v jejich úvahách. Ale rozborů omezily se skoro výlučně na monetérní stránku těchto zjevů. I moderní pokračovatelé — Taussig a hlavně jeho žáci — vidí mnohdy ve výpůjčkách jen pohyby statků nebo přesuny drahých kovů resp. kursů valut, ale málo se ptají, jaké změny vyvolávají tyto mezinárodní převody v samých základech hospodářství. Rozlišují mezi poměry za *zlaté měny* a poměry mezi zeměmi s měnou papírovou. Podle prof. Taussiga vyvolávají výpůjčky v důsledku proudění drahého kovu tendenci ku vzestupu cen v zemi výpůjčku přijímající a ku poklesu v zemi půjčující. Ovšem tento výsledek nastává jen tehdy, když není prostředků ze zá-půjčky užíváno jen ku nákupům v cizině; jinak by pohyby zboží se odehrály bez průběžného stadia pokleslého kursu. Při tom Taussig nerozeznává výrazně mezi výpůjčkami k účelům s p o t ř e b n í m a výpůjčkami i n v e s t i č n í m i. Prvý druh buď rozmnoží zásoby statků uvnitř země, nebo nahradí úbytek, který by jinak nastal. Pozorujeme-li vzestup cen (který nemusí vždy nastati), vysvětlíme si jej tím, že zlepšené zásobení statky snížilo hodnotu zlata — které representuje standard hodnot již předtím povstalých a převodní měřítko systému hospodářských čísel vůči cizině. Při nahrazování úbytku zabraňuje se vzestupu hodnoty zlata. K těmto výsledkům není nikterak potřebí, aby se kupní síla, zápůjčkou získaná, neužívala úplně k nákupům v cizině. Je-li ji používáno též doma, je vzestup cen prudší a pokles hodnoty zlata větší, jelikož toto ztrácí na svém významu jako nákupní prostředek v cizině. To jsou zřejmě zjevy a následky bezprostřední a se stanoviska krátkodobého. Průběžná stadia, o kterých se Taussig domnívá, že jsou nutna k tomu, aby nastal vzestup cen, mohou vzniknouti z různých důvodů. Na př. proudění zlata bude důsledkem konservativních bankovních zvy-

klostí, které trvají na zlaté rezervě, mají-li rozšířiti své operace. Zde je ale ono proudění následkem, resp. předpokladem vzestupu cen, nikoliv příčinou. Vzestup kursu měny země si vypůjčující bude někdy nutný, aby zvýšil chuť kupovat v cizině, anebo nahradil náklady vyvolané zvětšeným prodejem zboží.

Mají-li převody zápůjček ráz investic, třeba rozlišovati stadium budování investic a stadium, kdy se počnou objevovat jejich výsledky. Převody výrobních prostředků předpokládají různost v jejich zásobení a tudíž i různý poměr jejich produktů: v zemi hůře zásobené bude zboží vyžadující značné množství vzácného výrobního činitele oproti ostatním statkům drahé, kdežto v druhé zemi bude poměr opačný. Ač tady tato difference existovala již před povolením zápůjčky, přece musily se vzájemně cenové a valutové vztahy tak přizpůsobit, aby ji vyrovnávaly a vedly ku rovnováze. Prostředky zápůjčky dovolí, aby se tyto rozdily nyní přivedly k platnosti. Horší kapitálové zásobení oproti nově zvětšené kupní síle povede ku vzestupu cen, jelikož „vzácnost“ peněz nyní klesla. Tyto rozdily umožní též plynutí výrobních prostředků, pro kteréžto dříve nominální difference cenová nebyla dána. Prostě zápůjčka změní početní základnu (Rechnungsskala) posune ji pro zemi si vypůjčující výše a způsobí, že i nominální difference budou odpovídati více reálným.

V období, kdy investice počnou zvyšovati produktivitu země, bude větší množství zboží vyrovnávati zvýšené ceny zboží mezinárodního a přivede je opět na světovou úroveň. Nastane přesun uvnitř hladiny cenové: mezinárodně obchodové zboží zlevní, ale ceny domácí budou trvale vyšší. Početní škála se sníží a přiblíží se ku nízké škále reálné.

Za papírové měny nezmění se mnoho na podstatě. Pomijíme případ zápůjčky použité k účelům konsumním a soustředíme se na převody rázu kapitálového, které mají pro nás zvláštní důležitost, vzhledem ku tvrzení, že příliv kapitálu za t. zv. „deflace“ způsobil prý pokles cen.³⁾

Správně tu upozorňují Wicksell a jiní, že podle situace popisované v Taussigově analýze, ceny klesají jen zdánlivě; ve zlatě však stoupají. Taussig též používá takových předpokladů, které jsou v rozporu s běžným charakterem zápůjček. Předpokládá

³⁾ O věci jsme se již zběžně zmínili v práci: „Československá obchodní politika od převratu. Soubor úvah a otázek vnějšího hospodářství“. Řekli jsme tam na př.: „V tom směru bude hráti významnou úlohu poměr zápůjček k úrokové míře a již investovanému kapitálu a nárokům ve fixních sumách peněžitých. Tak na př. snížení úroku posune hranici mezních investic a zmenší hraničnou produktivitu kapitálu; to bude znamenat vzrůst výroby a pokles cen.“ Tyto vývody vidíme nyní potvrzeny analýsou Ohlinovou.

totiž, že se na produktivitě i výrobě ničeho nezmění. Je tím více překvapující, jak může pro svoje these si reklamovati jako potvrzující důkazy, případy Spoj. států, Kanady a Argentiny, kde přece šlo o hospodářsky vývin a přestavbu.

Jestliže konstatujeme v určitém případě pokles cen v zemi s papírovou měnou, pak je to ve stadiu investičním mnohdy způsobováno faktem, že prostředků ze zápůjčky se používá ku opatření životních potřeb a tím i umožnění rozvoje, který dříve pro špatné materiální zabezpečení nemohl nastati. Tam, kde byl pozorován značný pokles, bylo to obyčejně již stadium blahodárných následků kapitálových převodů. Snížené producentské renty dovolují hojnější a levnější výrobu. Pokles úrokové míry vede k zakládání nových podniků, rozšiřování výrobní kapacity. Celkové zásobení země se zlepšuje a u srovnání s cizinou lze s menšími obětmi dosáhnouti téhož ukojení potřeb, čili ceny v poměru ku cizině klesají. Byl-li někde v tomto stadiu (které se obyčejně bude krýti se splácením) pozorován vzestup cen, lze to přičísti skutečnosti, že přítok kapitálu nezmenšil cenové difference, nýbrž je ve svých konečných důsledcích zvětšil. To nastane hlavně tam, kde následkem umožnění velmi výhodné kombinace výrobních činitelů, podmínky výrobní nepřiblíží se zemi kapitál exportující, nýbrž se ještě více od ní odkloní. Pokud se týče Taussigova tvrzení, že výhodnost mezinárodní výměny selepší pro zemi si vypůjčující, lze toto dovoditi z vlastního fakta převodu výrobních činitelů. Neboť musí pro něj býti dán popud spočívající v materiálních výhodách. Při tom se nemusí měnit poměr mezi fyzickými kvanty zboží, ale země získává tím, že táž množství reprezentují nyní menší reálné náklady (in terms of effort); při splácení změní se někdy množství zboží, takže se zdá, že Taussigovo tvrzení o obrácení se výhodnosti výměnného poměru, jest odůvodněno. Ale větší kvantum zboží za zlepšených výrobních podmínek nově rozvinuté země, znamená totéž výrobní úsilí.

Tyto vývody jsou jen povšechnou kostrou. Mezinárodní převody kapitálu mohou míti ještě mnoho jiných důvodů než investice a zmenšování rozdílů v cenách výrobních činitelů. Též vzniká často tolik průvodních neb vedlejších zjevů, že základní tendence jsou zatlačovány a ani nevystoupí. V našem případě „deflačním“ šlo též o zvláštní konstelaci. Nebyl to převod investiční — ač lze i o tomto mluvit, pokud byl opatrován oběžný kapitál, kterému musily odpovídati určité reálné zásoby zboží — ale více rázu finančního. Tendenci k poklesu cen vyvolával hlavně tím, že znamenal určitou záruku, zmírnění nejistoty. Na základě tohoto mohl již investovaný kapitál se více uplatniti. Snížoval úrok, umožňoval, že výroba nemusila vložený kapitál dostati v krátké době zpátky. Prostředky cizinou svěřené našim bankám, znamenaly

ochotu počkati až zvýšená produktivita vyplní tyto reálnými statky. Pokud přítok kapitálu znamenal opatření oběžného kapitálu (který, ač je to málo známo, tvoří větší část kapitálu národního v poměru ku reálně investovanému) umožňoval tento zvětšení národní produktivity stejně tak jako investice do přímých výrobních zařízení, protože i oběžný kapitál je prostředkem k výrobě, zvláště pak umožňuje delší periodu produkční a tím i nastoupení oklikových postupů výrobních, které jsou právě nejvýhodnější.

2. Jest export kapitálu nám prospěšný?

Z velmi poučných a zajímavých vývodů Ohlinových mají pro nás zvláštní důležitost — vzhledem ku chystanému pojišťování exportních úvěrů — ony, které se zabývají výhodností a následky půjček pro zemi věřitelskou. Prvým předpokladem půjček do ciziny je relativní nadbytečnost kapitálu uvnitř země. To znamená, že v poměru k ostatním výrobním prostředkům je kapitálu nadbytek, což dochází výrazu v nízké úrokové míře a vysokých mzdách. Stěží bychom mohli mluvit o podobné nadbytečnosti u nás. Ohlin sám uvádí Československo za příklad země, kde nedostatek kapitálu po válce způsobil nezdravý rozvoj pil (které potřebují poměrně málo kapitálu) na úkor výroby celulosy, kterou na sebe strhlo Německo. Relativní nadbytečnost kapitálu dále znamená, že je nedostatek pracovních sil a přírodních výrobních zdrojů, takže není možno kapitál plně zaměstnati. To však není rovněž náš případ. Dříve než se posílá kapitál ven, třeba se ptáti, zda není možno jej zaměstnati doma stejně neb i výhodněji. Znakem nadbytečnosti kapitálu jsou nízké (v poměru ku ostatním) ceny průmyslových výrobků, zvláště těch, které vyžadují dlouhý a nákladný proces výrobní. O nějaké naší láci jejich (stroje) lze těžko mluvit. A při tom vysoce kvalifikovaná technická práce je u nás poměrně levná, takže činí daleko menší položku ve výrobních nákladech. Též o úrokové míře možno bezpečně tvrditi, že stojí výše než ve státech kapitál exportujících, do jejichž řad se máme nyní přidružit.

Vývozem kapitálu vyrovnávají se rozdíly v zásobení výrobními prostředky, zmenšují se cenové difference zboží a tím též za určitých předpokladů důvod k mezinárodnímu obchodu. Odplýváním kapitálu stoupne jeho vzácnost v zemi věřitelské a tím i jeho cena, kdežto mzdy a přírodní zdroje budou částečně znehodnoceny. Vývoz kapitálu nemusí vždy míti za následek prospěch země financující. Třeba věnovati pozornost vztahu mezi hospodářskými charaktery obou zemí i způsobu, jak je výpůjčky použito. Země, která je bohatá na přírodní zdroje a má dostatek

pracovních sil, zvýší značně novým kapitálem svůj celkový důchod a obrátí výměnný poměr v zahraničním obchodě ve svůj prospěch. Země věřitelská, která nemá takovou možnost výhodné kombinace kapitálu s ostatními výrobními činiteli, ztratí odplynutím jeho jediný náskok, který dříve měla a její celkový důchod poklesne. Mnohdy se stává, že na základě exportovaného kapitálu vzniká v cizině konkurenční průmysl, čímž si země kapitál exportující podkopává půdu. To je pravděpodobné tehdy, kdy obě země stojí na přibližně stejném neb podobném hospodářském stupni. Země půjčující má dbáti proto, aby prostředků bylo použito na rozšíření takových výrob, které sama nemá neb jen v nedostatečné míře; anebo ku investicím všeobecného rázu (komunikace) po případě ku výrobám, které jsou zdrojem materiálu neb polovýrobků pro její vlastní průmysl. Rovněž důležité jsou změny, jaké vývoz kapitálu způsobí uvnitř země v rozdělení důchodu. Často mohou nastati nezamýšlené přesuny, které budou paralyzovati prospěchy z převodu kapitálu. Tyto dosud zmíněné stránky jsou změnami krátkodobými. Jaké následky „in the long run“ mohou míti (mnohdy opačné proti bezprostředním) jest otázkou ještě daleko komplikovanější.

Těmito poukazy nechceme ovšem zavrhovati vývoz kapitálu od nás. Je možné, že poměry v mezinárodním hospodářství nás k němu dohánějí, ač snad na základě výše uvedených principů by bylo výhodnější, kdybychom za dnešního stavu našeho hospodářství na úvěr prodávati nemusili.

Poskytují-li exportní státy s námi konkurující úvěr, čímž vlastně výhodnými jeho podmínkami pro kupujícího snižují cenu svého zboží, musíme i my hleděti tuto naši nevýhodu vyrovnati. Na prvý pohled se zdá, že export kapitálu podporuje zahraniční obchod. To bude hlavně pravda tehdy, kdy úvěrovými podmínkami se podaří strhnouti na sebe větší podíl nákupů dlužnického státu. Ale uvažujeme-li o celkovém obratu dovozním do státu dlužnického, pak tento stoupne potud, pokud se převádějí prostředky výpůjčkou získané. Později mnohdy objem dovozu klesne. Protože nejsme státem čistého exportu kapitálového — státem rentierským — musíme svůj vývoz kapitálu tak dirigovati, aby vhodnou kombinací s ostatními činiteli, hlavně prací, nám dal takové výsledky, které by nevedly ku nepřírozenému odplývání kapitálu, jehož sami nemáme na zbytek. Půjde tu hlavně o zakládání filiálek, pobočných závodů, závodů vyrábějících jednodušší a hromadné zboží, ku jehož dokončení bychom pak my dodávali kvalitní výrobky. Dále bude třeba dbáti, aby s kapitálem šly i ruku v ruce naše pracovní síly, zvláště inteligentní a podnikatelské. Protože pak sami ku dalšímu zdokonalení naší výroby budeme potřebovati nový kapitál, bude naše nejvýhodnější police v roli

sprostředkovatele převodů kapitálu. To též pochopili dobře Němci a vypůjčují si pro své zdokonalení a specialisaci v Americe a jinde a vyvážejí (za výhodnějších podmínek, než jsou sazby, které sami platí) kapitál do Ruska a na Východ a Balkán, často ve formě obstarožních strojů a horšího zboží. Nejsme však dosti jisti, zda požíváme na světovém fóru takové důvěry, abychom úlohu sprostředkovatele mohli za výhodných pro nás podmínek provádět. Budeme-li přes to donucováni k exportu kapitálu, pak tento nebude vyplývat z přirozené struktury našeho hospodářství a bude nám na újmu.

Protože pohyby výrobních prostředků a pohyby mezinárodního obchodu zbožím úzce do sebe zapadají, zkoumejme, jak dalece dnešní situace byla snad přivozena našimi neb cizími zásahy do pohybu zboží. Svou celní politikou zmenšovali jsme rozsah mezinárodního obchodu a zvětšovali difference cenové. Nemůže-li se pohybovat zboží, vyvoláván jest tlak ku pohybu toho, co toto zboží může nahradit, t. j. výrobních činitelů. (Z těch nyní smí se přesunovat jen kapitál.) Ohlín případně stanoví pravidlo, že umělým nadržováním jednomu činiteli se vypuzuje druhý. Naše ochranářství chránilo hlavně práci a rentu pozemkovou i producentskou. Tím se uměle zvětšovala vzácnost práce a uměle zmenšovala vzácnost kapitálu, čili snižovala jeho nabídka a vytváření; tak se vzbuzoval tlak na vystěhování se kapitálu. Kdyby nebylo žádné další ochrany, vedla by umělá vzácnost práce k stlačování renty pozemkové a producentské. Leč ochrana i těchto paralysovala zvýšení mezd a rovněž zmenšovala rentabilitu fluidního kapitálu. Snižovala celkovou produktivitu a vnášela disharmonii do hospodářského kombinování výrobních činitelů.

Nesporně veliký — snad největší — podíl na vtlačení našeho hospodářství do této nepříznivé situace mají agrární země středoa východo-evropské, které přecházely k budování vlastního průmyslu. Clem totiž zvětšovaly přitažlivost pro kapitál a kvalifikovanou technickou práci — někdy na účet renty pozemkové — a tím zmenšovaly vzácnost práce a kapitálu v zemích, které dříve byly jejich dodavateli. Dostane-li se zemi bohaté na ostatní výrobní činitele jen trochu faktoru (v našem případě kapitálu) který dosud nutně potřebovala, stoupne produktivita možná tolik, že další přitažlivost pro kapitál se ještě zvětší, kdežto důchod v zemi kapitál vyvážející bude stlačen. Přesuny výrobních činitelů pak se značnou pravděpodobností zmenší rozsah mezinárodního obchodu, což znamená další zvýšení přebytečnosti některého z nich a nevýhodnější jejich kombinaci; u nás práce a nepohyblivých výrobních prostředků — půdy a fixního kapitálu.

Tyto úvahy nás vedou neodvratně k uznání úzké souvislosti mezi obchodní politikou a politikou úvěrovou. Přemírné ochra-

nářství vede k vytlačování kapitálu, který naopak bude paralysovat naše cla, až v cizině přijde k účinnosti. Máme-li míti z exportu kapitálu prospěch, pak bude nutno (vzhledem k tomu, že se tento děje do zemí s námi v úzkých hospodářských spojeních jsoucích), aby se naše hranice otevřely produktům těchto zemí. Správně vytyčuje dr. Vybral⁴⁾, že export kapitálu se musí usměrniti podle našeho zahr. obchodu. Má ho býti v cizině používáno k takovým výrobám, pro něž nemáme tak výhodných podmínek (zemědělství). To ovšem předpokládá, že výrobkům těmto umožníme přístup k nám. Politika, která chce chránit všechny výroby, musí nutně ztroskotat.

III.

3. Cla a vnitřní distribuce.

Právě popisované vztahy mezi jednotlivými výrobními činiteli ukazují nám, že mnohdy otázka celní ochrany není — jak se ve veřejném mínění za to má — sporem mezi domácím a cizím výrobcem, nýbrž konfliktem zájmů mezi různými výrobami (a tudíž i výrobními činiteli pokud jsou nepřenosné) uvnitř země. V třetím ze svých článků provádí prof. Ohlin analysu vztahů mezi ochranářstvím a nesoutěžícími skupinami.

Navazuje na nový pokus odůvodniti theoreticky ochranářství, podaný býv. rumunským ministrem Manoiesco, klade Ohlin otázku, proč výrobní činitelé samy se nepřesouvají do více produktivních výrob a proč se jim — jak soudí Manoiesco — musí k tomu dopomáhat clem. Uznává fakt, že výrobní činitelé jsou nestejně odměňovány za služby, které jsou mnohdy identické. Pak z takové situace vyplývá ztráta na národním produktu. Neboť jestliže ony difference v odměně neodpovídají reálným hospodářským okolnostem, dochází k umělému rozvoji toho odvětví, kde odměna těchže výrobních činitelů u srovnání s odvětvím jiným je poměrně nízká. Dojde-li k mezinárodní výměně, pak země ve kterých existují tyto difference (hlavně ve mzdách, což značí „nesoutěžící skupiny“) vyvázejí předměty vyrobené prací relativně lacinou a dovážejí předměty vyrobené prací, která je lépe honorována. Na následujícím příkladu pak dovozuje Ohlin, že to znamená efektívni ztrátu pro stát s nesoutěžícími skupinami:

⁴⁾ Obzor národohosp. 1930 č. 6, 7, 8: „Národohospodářský problém vnější úvěrové politiky“ a otázka budoucího vývoje našeho zahraničního obchodu“. Práce tato je více věnována praktickým zásahům se strany státu, než vlastní theorii kapitálových převodů.

Země	Denní mzda	Celková mzda	Jednotky statku	Domácí výrobní cena za jednotku
Spojené státy	1.00	10.00	20 pšenice	0.50
	1.50	15.00	20 plátna	0.75
Německo	0.67	6.67	10 pšenice	0.67
	0.00	10.00	15 plátna	0.67

Čísla jsou uváděna v dollarech a za 10 dnů práce.

Jestliže nyní ve Spojených státech (pomocí umělých opatření, hlavně odborových organizací) nesmí žádný dělník ze zemědělství přejít do výroby plátna za nižší mzdu než 1.50 dolarů, ač jinak není rozdíl v kvalitě a podmínkách práce — ale opačný přechod je možný — pak se může státi, že po zahájení mezinárodní výměny Spojené státy budou vyvážeti pšenici za 0.50 doll. a dovážeti německé plátno za 0.67 doll. Tak budou vyměňovati za 20 jednotek pšenice 15 jednotek plátna, ač by mohly jinak vyrobiti pomocí téhož množství práce 20 jednotek svého vlastního plátna. V takovém případě nemohou ovšem výrobní prostředky samy plynouti a tu clo může účinně a prospěšně zasáhnouti. Dovozní clo ve výši 50% na německé plátno aneb stejné vývozní clo na americkou pšenici bude míti za následek, že výrobní poměry se tak utváří, jako kdyby nebylo soutěžících skupin. Avšak mezinárodní výměna bude zmařena a země bude podstatně ochuzena u srovnání se situací, jaká by nastala, kdyby nesoutěžící skupiny nebránily přesunům výroby, odpovídajícím racionální mezinárodní dělbě práce.

G. Haberler sice uvádí, že existence nesoutěžících skupin nepovede (po zavedení mezinárodního obchodu) ku zmenšení celkového národního důchodu, nýbrž jen k jeho jinému rozdělení. Avšak možnost podobného případu, jaký uvádí Ohlin v článku po tom vyšlém, asi neuvážil. Poukazuje hlavně, že nepohyblivost bude míti za následek, že fyzický rozsah výroby bude stejný i když vzájemný výměnný poměr mezi zbožím bude změněn. Přece však nutno připustiti potenciální ztrátu, která záleží v tom, že dojde-li k mezinárodnímu obchodu, podrží cizina oproti zemi s nesoutěžícími skupinami, většinu zisku z něho.

Jak je vidět, je mnohdy potřeba cla vyvolána tím, že některý činitel výroby uměle se uzavírá a chce si vynucovati jiný poměr používání i odměny, než jaký je dán faktickou situací a úrovní v ostatních částech hospodářství. V tom případě může snad býti

ochrana odůvodněna, dá se snad skutečně ukázat, že bez ní by byl celkový národní produkt menší; ale jí se umožňuje další existence umělé „nesoutěžící skupiny“ na účet ostatních mimo stojících činitelů. Celní ochranou se ovšem nejen „nesoutěžící skupina“ udržuje, nýbrž se mohou dáti i podmínky k jejímu vzniku. Politika „uzavřeného závodu“ (closed-shop-policy) vede k nepřirozenému a ne hospodárnému stlačování uzavřené výroby a nadouvání ostatních na míru danou optimální kombinací faktorů. Tyto diskrepance snižují národní produktivitu a mohou ve svých důsledcích i postihnouti onu „nesoutěžící skupinu“ daleko více, než jí opatřují prospěchy.

Za poměrů, jaké dnes panují, je však pravděpodobno, že skupin, usilujících o to, aby se staly „nesoutěžícími“, bude více. Až se všechna kapustička stane „slimáčky“, bude hra u konce. Zde rovněž můžeme jasně viděti, jak krátkozraká je politika vzájemného povolování si celní ochrany mezi různorodými výrobami. Neboť tím se jednou rukou do kapsy něco dává a zároveň se to bere. To, co platí o „nesoutěžících skupinách“ uvnitř téhož výrobního činitele, lze aplikovati mutatis mutandis na poměry mezi výrobními činiteli samými, protože ty mezi sebou soutěží vzhledem k možným různým kombinacím jejich za účelem jedné a téže výroby.

4. Svobodný obchod a mobilita výrobních činitelů.

K těmto problémům ochranářství se druží dva další, kterých se krátce dotýká Gottfried Haberler ve své studii. Prvním jest otázka, zda jest správné tvrzení, se kterým se často shledáváme (převážně v neodborných kruzích), že svobodný obchod by byl správným a prospěšným principem, kdyby ve světě panovala též svoboda pohybu všech hospodářských faktorů, zvláště práce. Nikdo jistě nemůže popírat, že k dosažení největšího možného výtěžku ve světovém hospodářství bylo by zapotřebí volného pohybu nejen zboží, nýbrž i výrobních činitelů. Název pro klasickou teorii „theorie mezinárodní dělby práce“ není zcela případným; neboť ona nespočívá na absolutní, na nejlépe představitelných racionálních důvodech budované dělby práce, ale jen na relativní, z daných okolností se podávající dělbě. Mezi její předpoklady právě náleží nemožnost pohybu výrobních činitelů. V tom smyslu má Haberler pravdu, že lze prokázati zákon o poměrných nákladech (a tím i prospěšnost svobodného obchodu) i v poměrech úplné neshody výrobních činitelů. Avšak ku plnému zodpovězení naší otázky musíme se tázat, zda cla jsou schopna působiti ku rovnoměrnějšímu rozložení výrobních činitelů, blízcímu se onomu

nejlépe představitelnému stavu, kterým by se zvětšoval i celkový mezinárodní produkt. Na základě shora načrtnutých vývodů o vlivu cel na pohyb faktorů, musíme pak připustiti podobnou možnost. Mezinárodní obchod je náhradou za nepohyblivost faktorů. Je-li tato umělá je i obchod na ní založený, nepřirozený. Omezením jeho přibližujeme se stavu, jaký by měl existovati. Pokud ovšem je jisto, že za žádných okolností ku změně této umělé překážky dojíti nemůže, je svobodný obchod nejlepší politikou, protože je právě náhradou — alespoň částečnou — za nesvobodu přesunů výrobních činitelů.

5. Lze doporučiti jednostranný svobodný obchod?

Druhou otázkou, kterou se zabývá Haberler, jest tvrzení, že jednostranný svobodný obchod jest na újmu země. Skutečně také při všech mezinárodních jednáních o snížení celních hradeb se vycházelo jako z nezvratného axiomu, že snížení musí býti současné a dokonce i rovnoměrné. V listopadových jednáních v Ženevě poukazovaly státy, které až dosud si zachovaly poměrnou svobodu obchodu, že jim nebude možno při této setrvati, jestliže by ostatní státy dále provozovaly vysoké ochranářství. Jde tedy o problém velmi aktuální a nesmírného dosahu. Haberler se k němu staví odmítavě. Vypouští ovšem ze svého zřetele cla jako taktické nástroje obchodně-politické. Zavedením cla v cizině bude národní hospodářství donuceno ku přeskupení; rozsah mezinárodního obchodu bude zmenšen a výroba vtlačena do méně produktivních kolejí. Kdyby nyní přistoupila postižená země rovněž ku celní ochraně, zmenší se opět rozsah mezinárodní výměny a zlo bude jen zvětšeno, neboť dojde k novému omezení přirozené a prospěšné mezinárodní dělby práce. K těmto svým vývodům dodává ale Haberler v poznámce předpoklad, který tvoří vlastní jádro otázky: že se reálný výměnný poměr v mezinárodním obchodě nezmění ve prospěch země clo ukládající. Ze zkušenosti však víme, že k takové změně může často dojíti. Právě výše probíraná otázka nám ukázala, že zavedením cla může cizina dosáhnouti takového seskupení výrobních prostředků, které poškozují stát svobodného obchodu. Protiopatřením může dotčený stát paralysovati toto nepříznivé rozdělení. I když je tedy omezen rozsah mezinárodního obchodu, není omezen pohyb výrobních činitelů, aneb je sice omezen, ale v zájmu země, která používá protiopatření.

Haberler sám je si dobře vědom, že břemeno ochrany (které znamená zmenšení mezinárodní dělby práce) nepadá jen na stát ji zavádějící, nýbrž poškozují i stát druhý; aniž by to ovšem musilo znamenati, že jest tento donucen nésti část cizího cla. Není nikterak prokázáno, že část připadající na zemi svobodného ob-

chodu bude menší. Bude-li větší, změní se vzájemný poměr hospodářských sil (na kterém má země rovněž důvodný zájem) v neprospěch této. Ale i když v jednotlivém případě bude poškození menší, přece, jakmile dostoupí ochrana takového rozsahu, že země svobodného obchodu bude ostrovem v moři ochranářství, tu je pravděpodobno, že bude daleko více poškozena (zvláště je-li to země s rozvinutými styky mezinárodními, kde dělba práce postoupila tolik, že země je na ní úplně závislou) neboť tu stojí sama proti celému světu.

Zmínili jsme se již o tom, že země nemá jen zájem na tom, aby mezinárodní dělba práce nebyla dále zkracována — jak se domnívá Haberler — že jí vždy nemusí záležeti jen na absolutní výši hospodářského blahobytu, nýbrž na svém postavení ve stupnici hospodářské zdatnosti zemí. Jsou mnohé věci (jako na př. držba nenahraditelných a již existujících statků-unikátů) o kterých rozhoduje právě relativní poměr prostředků. Není vždy neplatnou — zvláště mezi národy — průpověď, že vzrůstem jednoho je zatlačován druhý. V absolutně stationérním mezinárodním hospodářství by to platilo téměř výlučně.

Konečně Haberler se zapomíná tázati, zda není možno, aby i přes zmenšení rozsahu mezinárodní dělby práce, domácí výroba, nastupující na její místo ve svých konečných důsledcích byla výhodnější. Že tyto přesuny nenastávají samy od sebe, není ještě důkazem jejich domnělé nevýhodnosti. To může tvrditi jen ten, kdo věří v přirozené a samočinné zákony.

Můžeme tedy shrnouti naše úvahy v závěr, že ochranářství i se stanoviska theoretického není vždy zavržitelné a jen výplodem lidské pošetilosti a omezenosti. Jenže je to zbraň velmi delikátní, jejíž používání se nesmí svěřovati nepovolaným rukám, jako se dosud činilo. Pak přinese více škody než dobra. Možnost *osvíceného* ochranářství zastává nepřimo i Haberler, když si vepisuje jako motto svého článku tato slova Edgeworth-ova: „As I read it, protection might procure economic advantage in certain cases, if there was a Government wise enough to discriminate those cases, and strong enough to confine itself to them; but this condition is very unlikely to be fulfilled“.

IV.

6. Rozpor mezi teorií a praxí zahr. obchodu.

Od ochranářství k vlastním problémům mezinárodního obchodu lze vhodně přejíti přes zkoumání, proč praktická politika, jak jsme upozornili v úvodě, vždy stála v rozporu s theoretickými

závěry. Na pravouvala snad tu praxe chyby theorie? Historická „idea vývoje“ mnohdy je výsledkem pouhých náhod a konstelací. I zde mohla hráti rozhodující roli na př. okolnost, že se též v hospodářství mezinárodním vyplatí choditi na levo, když všichni jdou na pravo. Když všichni se oddali svobodě obchodu, získá jeden stát, který půjde proti více, než kdyby šel s většinou. Ale jen tak dlouho, dokud bude sám. Protože však každý se pokládal za toho „vyvoleného“, mohlo se dojíti prostě následkem konstelace ku ochranářství, ač vlastně byla tu vůle ku svobodnému obchodu.

Druhou příčinou mohlo býti, že se národy nemohly dohodnout o rozvržení prospěchu, který svobodou obchodu by vznikl. I když celkový prospěch národa by byl větší, přece fakt domnělého poškozování se strany druhého státu, který si zajistil větší půlku z přírůstku, vedl k tomu, že se stát raději — mnohdy z bojovných důvodů — přidržel ochranářství.

Snad se též instinktivně cítito, že pouhý svobodný obchod není ještě všechno. Idea svobody obchodu byla anologickým zařízením pro obor mezinárodních vztahů, jako volná soutěž pro obchod vnitřní. Leč zkušenost ukázala, že svobodná soutěž je mnohdy jen zdánlivě svobodnou; a i když je dokonalou, neobsahuje všechny ony přednosti, které ji klasikové přičítali. Ačkoli tedy výhody mezinárodní dělby práce se uznávaly, přece zavládlo přesvědčení, že ku jejich uskutečnění musí princip svobody obchodu býti doplněn dalšími zařízeními, které by zaručovaly správné jeho fungování a hospodářskou spravedlnost mezi národy. Dokud toho nebylo, zůstávalo se z opatrnosti u starého a vyzkoušeného. Mezinárodní hospodářství potřebuje nové principy a nové myšlenky; nikdo však s nimi nepřicházel, aby vývoj strhl na svou stranu.

Dalších důvodů onoho zjevu možno jmenovati dlouhou řadu. V dřívějších dobách, kdy vlády se účastnily jen úzké vrstvy, mohlo se snadno státi, že cla právě prospívala jen těmto a zřetel na celek nepadal na váhu; ale i dnes nejsou mnohdy poměry lepší.

Konečně důležitou skutečností jest, že moment přestupu přes státní hranice dával státním orgánům pohodlný prostředek, jak působiti prostřednictvím jeho na ty poměry, které by jinak měly býti upraveny pomocí vnitřní správy. Příklad fiskálních cel jest jedním z nejzřejmějších.

Jistě nelze tedy z této pouhé historické skutečnosti dělati dalekosáhlé závěry o vadnosti theorie; ale ona jest s to ukázati nám cestu, ve kterých směrech klasická theorie potřebuje asi nápravu. Nyní přistoupíme k vlastním problémům theorie zahraničního obchodu, tak jak byly tradovány klasiky.

7. Jest zásadně oprávněna zvláštní theorie „mezinárodních hodnot“?

Klasikové dospěli k ní tím, že předpokládali nepohyblivost výrobních činitelů mezi zeměmi, oproti pohyblivosti uvnitř. Novější doba míní, že tu nejde o pojmový rozdíl, kvalitativní difference, nýbrž pouze o rozdíl kvantitativní. Ohlin poukazuje⁵⁾ na nesporný fakt, že i uvnitř země existují difference v oceňování výrobních činitelů a vytvářejí tak krajiny s odstupňovanou pohyblivostí jejich. Proto je mezinárodní obchod jen speciálním případem obecného pojmu „interlokálního obchodu“. Uzavírá pak: „Die Theorie des Außenhandels ist nichts anderes als eine internationale Standortslehre“. S tím by bylo možno souhlasiti v tom smyslu, že jest též úkolem theorie zahraničního obchodu vysvětliti, proč jedno zboží je vyráběno v určité zemi a druhé v jiné.

Avšak pravidla platící pro lokalisaci výrob uvnitř země, nebude lze prostě rozšiřovati bez ohledu na hranice hospodářských jednotek. Neboť důvod k rozlišování pojmů „vnitrozemí“ a „zahraničí“ v hospodářském smyslu, neleží jak se domnívá Prof. Colm jen v menší a větší pohyblivosti faktorů výrobních.

Kdyby tomu tak bylo, musili bychom býti s to, vysvětliti a převésti všechny cenové difference, které nalézáme mezi zeměmi na náklady a obtíže přesunů výrobních činitelů. Rovněž kdyby odpadly překážky takových přesunů, nebudou ještě země sobě rovny a jejich hospodářská struktura identická. Cenové struktury zemí tvoří však v každém jednotlivém případě charakteristický, unikátní systém, na venek uzavřený. Táž změna po proběhnutí (a s tím spojených přesunech) hospodářským systémem domácím obdrží svůj zvláštní punc: přeneseli se na cenový systém cizí, vyvolá tam jiný pochod, dostane opět svou zvláštní (od své odlišnou) tvářnost a odrazí se zpět na svůj původní systém cenový. Proto táž síla bude jinak působit, zůstane-li omezena na vnitřní systém a jinak přejde-li do okruhu nesourodých cenových systémů. Abychom poznali různorodost a oprávněnost oněch výše jmenovaných pojmů, musíme přihlídnouti i k ostatním, nehospodářským zjevům a činitelům, které nicméně tvoří rámec a podklad pro uplatňování se pravidel hospodářských. Jde tu především o různost právního řádu v nejšířším slova smyslu. Různé normy pro podnikání (řád živnostenský) omezení práva vlastnického, úprava bankovníctví, způsob zdanění, státní podnikání, sociální pojištění a podobné vedou ku kvalitativním rozdílům mezi hospodářstvími zemí. K tomu přistupují rozdílné

⁵⁾ V prvém z citovaných článků.

sociální struktury, úprava vzdělávání, rozdíly v jazyce a kultuře, zvyklosti a tradice, rasový charakter atd. V jistém smyslu mohlo by se i o těchto mluvit jako o okolnostech působících na přesuny faktorů výrobních, které je však takovým způsobem charakterisují, že není možno je pokládati za homogenní činitele a je srovnávati. Postupem času snad tyto rozdíly se budou zmenšovati, dosud ale máme podstatné důvody, abychom rozlišení na „vnitrozemí“ a „zahranicí“ — a tím i zvláštní teorii mezinárodních hospodářských vztahů — podrželi.

8. Poměr klasické theorie poměrných nákladů ku teorii pracovní.

Byla-li klasická theorie budována na předpokladu, že množství práce rozhoduje o ceně, je možno ji i nadále podržeti, když tento předpoklad padl? Doc. G. Haberler odpovídá na tuto otázku tvrzením, že trvání zákona o poměrných nákladech není nikterak závislo na platnosti theorie pracovní. Používá koncepcce „nákladů“ výrobních — vytvořené rakouskou školou — ve smyslu ušlých užiteků. Náklady na výrobu jednoho zboží jsou representovány množstvím druhého zboží, kterého se musím zřici, chci-li raději vyráběti toto prvé než poslední. V onom poměru se mohou obě zboží zaměňovati. Tak dostáváme *substituční poměr*, aniž bychom v nejmenším musili použiti theorie pracovní. Jenže pak ztrácí pojmenování „poměrné“ náklady svůj význam. Jakmile jsme vypustili se zřetele vztah ku reálným pracovním nákladům padlo i rozlišování mezi absolutními a poměrnými náklady a existuje jen lepší neb horší substituční poměr.

Rovněž se mnoho nového nezíská zavedením pojmu substitučního poměru. Ten znamená v podstatě tvrzení, že ceny se řídí výrobními náklady. Substituční poměr udává, oč více neb méně jednotek zboží nám dají tytéž výrobní činitele, když je přeneseme z jedné výroby do druhé.

Jestliže totéž kvantum výrobních činitelů vyrobí na místě jedné jednotky zboží A, dvě jednotky zboží B, pak na jednu jednotku tohoto je zapotřebí jen polovice výrobních činitelů; substituční poměr jest: 1 A za 2 B, čili B jest o polovinu levnější než A — což odpovídá poměru vynaložených prostředků výrobních. Ovšem to vše se vztahuje jen na ony činitele, které jsou přenosné. Vzhledem ku těmto, jest Haberlerovo tvrzení podobné formulaci klasiků. Rozdíl jest v tom, že klasikové pracovali jen s jedním výrobním činitelem, t. j. prací, kdežto Haberler bere v počet všechny přenosné činitele, Vzhledem ku nepřenosným činitelům, nedá se však výměnný poměr nijak předem určit

a stanoviti. Jest prostým konstatováním nastalé skutečnosti. Substituční poměr dovoluje nám pozorovanou změnu si vyložiti, nikoliv však číselně vypočísti předem.

I tam, kde jde o přenosné činitele, bude použitelnost pojmu substitučního poměru vázána předpokladem, že ceny — které jsou vlastním popudem k výměně — odpovídají skutečně výrobním nákladům. To však, jak víme často není pravda. Substituční poměr získá nám tedy snad za theorii pracovní náhradu pojmovou, nikoliv však analytickou.

9. Monetární momenty aktivní složkou při vytváření mezinárodních hodnot.

S pozastavením odsuzuje Haberler Ohlinův závěr, že klasická nauka poměrných nákladů nedovede určití výměnu když se jedná o více než dvoji zboží. V prvém z citovaných článků ukazuje totiž Ohlin na to, že porušení rovnováhy (na př. v důsledku přesunu poptávky) povede k posunu vzájemného poměru početních systémů ve dvou zemích (zvláště hladiny mezd) čímž zboží, které dříve bylo vyváženo bude dováženo, po případě zboží dovážené bude vyváženo. Jest to zjev, kterého později se dotkneme a jemuž prof. Colm dává název „Niveauverschiebungen“.⁶⁾ Ohlin tím chce dokázati, že na podkladě pouhých znalostí o reálných nákladech produkčních nelze ještě říci, které zboží bude dováženo a které vyváženo. To se bude měniti podle přesunů niveau. Výtka Ohlinova vztahuje se jen na případy, kde se opomíjejí peněžní náklady (a tím i výše niveau). V důkazu, kterým se snaží Haberler vyvrátiti Ohlinův závěr, pracuje se právě vyjádřením v peněžích [„... seien die (Geld-) Angebotspreise (Geldkosten) von A, B, C, ... und l_1 l_2 die Geldlöhne in der Ländern I. und II.“]. Dále potom se ukazuje, že linie, která dělí zboží vyvážené a dovážené, se pohybuje a že její posici nelze určití z čísel nákladových. Tu rozhodne druhá rovnice, totiž nutnost rovnováhy mezi dovozem a vývozem. Na konec Haberler podává známou analysu proudění drahého kovu a změn hladin mzdových, právě tak, jako to činí Ohlin ve svém příkladu. Neodporuje tedy Haberlerův domnělý důkaz, Ohlinovu tvrzení, které platí „wenn die in Geld gemessenen Kosten außer Acht gelassen werden“. Zdá-li se snad ze slov Ohlinových, že výše zmíněným tvrzením, chce popíratí správnost zákona o komparativní výhodě, pak jest to zaviněno nejasností dikce. Jistě ale

⁶⁾ Následující vývody lépe vystoupí ve světle výkladů prof. Colma. Proto jest záhodno seznámiti se nejprve s jeho článkem; též poslední oddělení této práce může přispěti k doplnění.

Ohlin nechtěl by odporovati tomuto theorému, ve který Haberler shrnuje svůj domněle opoziční důkaz: První země má ve všech vývozních předmětech u srovnání se všemi předměty dováženými komparativní výhodu oproti zemi druhé. To jest ostatně logickým předpokladem každé směny. Ta umožňuje opatřiti si za předměty snadno vyrabitelné (a tudíž méně hodnocené) zboží, které je obtížněji dosažitelné. Ze zákona o komparativní výhodě se tedy dovídáme, jaký musí býti relativní vztah mezi zbožím dováženým a vyváženým, ale ještě ničeho, které zboží bude patřiti do jedné a které do druhé skupiny.

Prof. F. Graham⁷⁾ dovozuje, že kterékoli zboží, vyjma oněch dvou, které značí hranice největšího rozdílu v produktivní síle obchodujících zemí, jest potenciálním vývozem (neb dovozem) každé z nich. Hranice mezi národní komparativní výhodou a nevýhodou jest pohyblivá, určovaná právě existujícím výměnným poměrem zboží mezinárodního. To v podstatě souhlasí s formulací Haberlerovou a Ohlinovou. O mezinárodním obchodě rozhodují tak pohyby úrovní soustav hospodářských čísel; je uskutečňuje *nutnost rovnosti nominálních* peněžitých úhrnů dovozu a vývozu a *mechanismus monetárních reakcí*. Protože při rovnici rovnováhy mezi dovozem a vývozem jde pouze o požadavek nominální rovnosti, bude tato závislá od peněz a změn peněžních soustav. Graham popírá velmi rozšířené mínění, že k tomu, aby jedna země strhla na sebe celý prospěch z mezinárodní výměny, třeba přepokládat absolutně neelastickou poptávku po tom či onom zboží. Stačí, když celková spotřeba kterékoli ze dvou zemí toho zboží, ve kterém jest v komparativní nevýhodě, není s to — ať nastane kterýkoli výměnný poměr uvnitř mezi daných poměrnými výrobními náklady — dosíci rovnováhy v peněžní hodnotě (in value) s vývozem onoho zboží, ve kterém jest v komparativní výhodě. Pomocí monetárních zásahů lze tedy působiti na zisk z mezinárodního obchodu. To nás vede k názoru, že peníze v mezinárodním obchodě nejsou jen pasívním prostředkem směny, nýbrž aktivním a konstitutivním činitelem. V theorii mezinárodních hodnot třeba si též všímáti monetárních vlivů.

Tak jako ve vnitřním hospodářství změny se přechodem od naturální směny ku hospodářství peněžnímu a zvláště úvěrnímu sama podstata cenotvorného procesu — protože se tím hlavně umožňuje překlenouti důležité momenty diferencí časových a místních — tak i v mezinárodním hospodářství přivádí zavedení peněz nové prostředí, které by při reálné směně neexistovalo. Když by

⁷⁾ „The theory of international values re-examined“ ,Quarterly Jour. of Econ. XXXVIII.

na př. změna v mezinárodním obchodě způsobila, že vývoz nemohl již vyrovnávaní dovoz, tu příležitost použití rezerv, které dává peněžní a úvěrové hospodářství, zabrání nepříznivému posunu hladin. Nejen ale k obraně, nýbrž i k útoku přispívá peněžní soustava. Země může i bez reálného podkladu obrátit mezinárodní výměnu ve svůj prospěch tím, že pomocí silného postavení své hladiny stlačuje hladinu země druhé, která nemá takové odolnosti. Podaří-li se posunouti nominální peněžní obnos v rovnici dovozu a vývozu, vyvolá se posun hladiny, která znamená koleje, ve kterých se hospodářství postižené země může uplatňovati. V tom směru jest podezřelým zlatý standard. Uvidíme v líčení prof. Colma, jak zlato, které v důsledku zvyklostí a domněnek tvoří základ pro rozsah úvěru a kupní síly (dvou určovateli výše hladiny početních systémů) jest nástrojem změn v mezinárodních hospodářských vztazích. Ten, kdo ovládá mechanismus zlatého standardu, může jím i vyvolati přesuny niveau nepramenící z primárního přesunu v reálných poměrech hospodářských. Zlato právě pro svou vzácnost (jakmile se mu dostane mezinárodního uznávání) zaručuje — jak všeobecně se uznává — poměrnou stabilitu početního systému, který jest na něm budován, ve srovnání se systémy bez takového neb jen se slabším základem. Země se zlatým standardem ovládají a vnucují — sit venia verbo — „transformator“ národních početních hladin v mezinárodním hospodářství.

Není náhodou, že Anglie přichází k zlatému standardu v dobách, kdy získává primát ve světovém obchodu; ani není náhodou, že veliké zesílení posice Spojených států na mezinárodním hospodářském fóru je doprovázeno enormní koncentrací zlata. Zlatý standard není tak nevinnou hračkou, jak by se na prvý pohled mohlo zdáti. Veliké boje, které byly svedeny o Peelovu aktu, nebyly nicotné. Praktičtí Angličané nelpěli na zlatu snad pro jeho fyzikální neb chemické vlastnosti, či krásu neb proto, že na základě abstraktních a racionalistických úvah dospěli k přesvědčení, že jediné zlato jest nejlepším monetárním principem — nýbrž hlavně proto, že jím přinášelo prospěch. Protože zlatý standard je vázán omezeností existence zlata ve světě, bude o jeho ovládnutí rozhodovat mezi zeměmi relativně největší hospodářská zdatnost. Ukázali jsme výše, že omezenost a nenahraditelnost statků, jakož i určování prosperity na účet škod ostatních, jsou charakteristickými pro hospodářství ve stavu statickém. Zlatým standardem vnáší se element statický a umožňuje se zemím zdržovati vývoj, aby se neodchýlil příliš od dočasné posice, která je favorisovala.⁸⁾ Země,

⁸⁾ I takový vyznavač zlata, jakým jest Cassel, napsal: „Man allowed a scarcity of gold to retard his economic progress and to keep down the productivity of his work“. (Econ. Journal 1920).

kteří stojí na nejvyšších příčkách žebříku světové hospodářské moci, „zlatým šípem“ sestřelují v nekrvavé a ustavičné válce ty, kdož se chtějí šplhati za nimi. Zlatý standard umožňuje zemi udržování statu quo a zabezpečuje přednosti hospodářské superiority. Je účinnou zbraní *hospodářského imperialismu a hegemonie*.

Při měně papírové jest zprostředkován přesun v relativním poměru hladin, pomocí kursu. Haberler ve své rovnici, kterou chce určití zboží, jež bude vyváženo a dováženo, operuje rovněž s kursem. Přehlíží ale, že to není veličina daná, nýbrž neznámá. Jest tedy kurs jednou ze složek v tvorbě mezinárodních hodnot. Ještě dále jde ve svých nejnovějších názorech prof. Cassel. Opustil (ve 4. vyd. své *Theoretische Socialökonomie*) již zcela teorii rovnosti kupních sil a prohlašuje, že podstata mezinárodních hodnot spočívá v tom, že se tu jedná o obchod mezi zeměmi se samostatnými a neodvislými měnovými systémy. Od vnitřního cenotvorného procesu se liší mezinárodní hospodářství dle Cassela tím, že tu přistupuje další neznámá, totiž směnečný kurs. I když nechceme souhlasit s Casselem, že problém mezinárodních hodnot je problémem směnečného kursu, přece musíme trvat na tom, že změny v kursu mohou samy vyvolati přesuny niveau a tím i mezinárodního obchodu. Že takové přesuny nastávají pro bezprostřední dobu, se uznává všeobecně. Pokud však se podaří kursu, aby skutečně přesunul niveau, pak následky pro zahraniční obchod jsou trvalé. Není tedy kurs jen pasivním činitelem v mezinárodním obchodě, ale jeho vývoj rozhoduje někdy o ziscích z mezinárodní směny. Bližší rozbor a popis konkrétního vývoje snažili jsme se podati v naší nedávné práci („Československá obchodní politika . . .“). Základní myšlenku její, že totiž v otázkách zahraničního obchodu náleží důležitá aktivní role poměrům měnovým — tu thesi nyní potvrzují s hora zmíněné a probírané práce úplně.

10. Komparativní výhoda a poměry nabídky a poptávky.

Prof. F. Eulenburg⁹⁾ kritizuje klasickou nauku hlavně proto, že prý si nedostatečným způsobem všímá nabídky a poptávky, kterým často náleží rozhodující vliv — a nikoliv jen výrobním nákladům, jak klasikové se domnívají — na určení cen. Tato výtku ovšem se netýká určování výměnného (a tím i cenového) poměru uvnitř mezi, daných poměrnými náklady; neboť tu i klasikové se uchýlovali k zákonu vzájemné nabídky a poptávky. Eulenburg popírá právě existenci těchto hranic, daných „náklady“.

⁹⁾ Außenhandel und Außenhandelspolitik, kniha III. kap. 4.

Nejsnáze lze čeliti oné výtce, pokud argumentuje poukazy na přímé a okamžité vlivy nabídky a poptávky na ceny. Klasická nauka byla v první řadě rovnováhou a to dlouhodobou, spočívající na logické výstavbě přirozených „zákonů“. Odchytky, na které poukazuje Eulenburg, nemohly pro ni býti rozhodnými. Důležitým ovšem může býti (ač Eulenburg to patrně jen implicitně do svých námitek pojímá) zda právě tyto odchytky krátkodobé nedají vzniknouti takovým stavům, které změni hospodářský základ a odchýlí vývoj od normálních postupů tak, že k uskutečnění dlouhodobé rovnováhy ani nedojde.

Dále se zdá, že Eulenburg ve svém pojetí klasické theorie si dosti zřejmě neuvědomuje, že to byla theorie ve své podstatě statická, která právě pracovala s předpokladem daných podmínek výrobních. Proto jest upuštěno od stoupajících a klesajících nákladů. V presumpci rovnoměrných nákladů jest již zahrnuta i presumpce stejných průměrných nákladů u různých závodů; Eulenburg nepřípadně pokládá je za dvě odlišné.

Eulenburgova oписка proti klasické theorii vznikla patrně z instinktivního odporu proti tomu, aby se výrobní náklady pokládaly za něco již od přírody ustaveného, mimo okruh hospodářského dění vznikajícího. Ale pro mezinárodní obchod a pro zákon komparativní výhody se jedná pouze o relativní vztah jednoho zboží ku druhému, uvnitř téhož národního početního systému. Bude tedy třeba, by se cenové vztahy dvou zboží utvářely na podobném základě, aby pro ně platila určitá společná pravidla, abychom tak výše zmíněný vztah mohli stanoviti. Kdybychom prostě přijímali (v tendencích Eulenburgových), že onen vztah je výsledek efektivní poptávky a kupní síly, těžko bychom budovali nějakou rovnováhu. Tyto dva činitele jsou jedněmi ze složek, kterým jsou podrobeny obě dvě zboží a celý národní systém veličin; jest to jakoby elektrický proud, procházející soustavou přístrojů. Změna v poptávce jednoho zboží přenáší se právě pomocí vnitřní závislosti rovnováhy na ostatní části hospodářství; od této souvislosti bude záležeti, zda a jak nastalý přesun změni vzájemný poměr cenový. Pro theorii mezinárodních hodnot nelze argumentovati s mechanismem nabídky a kupní síly právě proto, že tyto mají místo jen uvnitř a v rámci poměrového systému hospodářských veličin. Podle názoru klasiků záleží *podstata mezinárodního hospodářství v tom, že tu jde o nesourodé systémy, mezi nimiž není žádného organického pojítka*. Měřítka mezinárodních hodnot neobdržíme srovnáním mezi zeměmi a to srovnáním přímým, bez ohledu na souvislost s ostatními činiteli téhož systému — nýbrž pouze srovnáním uvnitř každého jednotlivého systému. V tomto smyslu bychom správně neměli mluvit o „mezinárodních“ hodnotách, když to jsou

vlastně národní hodnoty, dané poměrem jedné národní hodnoty ku druhé. „Zákon“ mezinárodního hospodářství podle klasiků ve skutečnosti neexistuje. Spočívá právě v negaci jakýchkoli vlastních a samostatných pravidel. Mezi národními hospodářstvími není organické rovnováhy. Všechny hodnoty z druhého systému pocházející promítáme do vlastního systému a podle něho pouze je měříme. Uvnitř těchto krajních bodů, daných domácím měřením, panuje úplná libovůle, anarchie nabídky a poptávky; jen tam lze používat zřetelů reklamovaných Eulenburgem. Klasikové musili tedy při stanovení vztahů mezinár. obchodu zcela logicky odmítnouti přímý zřetel ku výše zmíněným faktorům a odkázati je do sféry národních hospodářství. Neboť jen potud, pokud působí uvnitř těchto, jsou rozhodnými, jen skrz ně se přivádějí k platnosti. V mezinárodních poměrech nejde o vztahy jednotlivých statků, nýbrž systémů hospodářských jako celků. Chápeme-li a rozumíme-li takto klasické nauce, pak ji musíme ušetřiti výtky opominutí důležitého cenotvorného činitele. Jiná jest otázka, zda klasický způsob analýzy odpovídá skutečným poměrům, zda není jen krásným schematem, bez schopnosti žiti.

Ukázati jakým způsobem mohou okolnosti nabídky a poptávky dojíti zřetele i v klasické nauce, to jest účelem a úkolem, který si ve výše citovaném článku zvolil prof. Colm.¹⁰⁾ Činí tak pomocí pojmu „přemístění niveau“. Nastane-li změna v poptávce ciziny a v důsledku toho i porušení rovnováhy v mezinárod. obchodu, dojde ku známému mechanismu proudění drahých kovů, které posunou početní systémy zemí jako jeden celek — beze změny relativního postavení dřívější křivky nabídky ku poptávce. Tak se na komparativní výhodě ničeho nezmění; neboť ta je dána relativním poměrem uvnitř téhož početního systému. Posunutím celkového niveau se dosáhne nutného početního vyrovnání mezi dovozem a vývozem a tím opětne rovnováhy. Změna vybijí se posunem vzájemného poměru národních systémů hodnot; některé zboží, které bylo dosud vyváženo bude dováženo, neb se změní rozsah dovozu a vývozu. Zde tedy bude v důsledku změny v nabídce neb poptávce mezinárodní obchod změněn. Takové asi případy tanuly Eulenburgovi na mysli, když vyžadoval též zřetel k nabídce a poptávce. Mezinárodní obchod, jeho předměty a rozsah, není nic předem již přirozenými podmínkami daného, neřídí se podle předem daných nákladů výrobních. Avšak opomíjení tohoto fakta není vadou principu komparativní výhody; jeho dvě základní these, totiž, že bude dováženo ono zboží, které v poměru k ostatním uvnitř téhož národního systému se opatřuje (vyrábí) s většími

¹⁰⁾ Článek má podtitul: Bemerkungen im Anschluß an: F. Eulen-
burg, Außenhandel und Außenhandelspolitik.

obtížemi, než jsou podmínky mezinárodní výměny; a za druhé, že národní hospodářství jednotlivých zemí tvoří uzavřené systémy a že přesuny mezi nimi jsou přesuny celků, nikoliv částí — ty these zůstávají nedotčeny. Měření přesuny ve vzájemném poměru kompaktních systémů národních, ovšem právě v důsledku nesourodosti a nedostatku organických závislostí jest téměř nemožno. Chápeme proto, proč se klasikové uchylovali ku srovnávání vynaložených pracovních dnů, jakožto jedině objektivně zjistitelného a hmatatelného podkladu.

Poměry nabídky a poptávky nepotřebuje tedy zákon komparativní výhody zahrnovati, neboť je od nich nezávislý. Jest ovšem vybudován na určitých zjednodušeních a předpokladech; musíme proto zkoumati, zda jsou tyto jen takového rázu, aby usnadnily rozbor a daly vystoupiti vlastním, specifickým a rozhodným momentům, které jsou směrodatny pro zahraniční obchod, aneb zda to jsou předpoklady, které odporují realitě. Nutno přiznati, že předpoklady ty jsou velmi dalekosáhlé a sporné. Podstatou různosti národních systémů jest odlišnost podmínek výrobních, počítaje v to i ty, které nejsou přímo ve výrobním procesu, nýbrž i hospodářském a sociálním „milieu“. Poukázali jsme již výše na to, že předpoklad absolutní nepohyblivosti faktorů výrobních, jenž tvořil základ klasické theorie, nutno dnes omeziti. Budou-li se postupem času ony specifické momenty vyrovnávati, bude i důvod samostatnosti jednotlivých systémů odpadávat.

Protiobrazem této nepohyblivosti, byla v klasické theorii možnost dokonalého přeskupování výrob uvnitř země. Prof. Colm podotýká, že pro toho, kdo možnost přechodu od jedné výroby ku druhé popírá, má zákon komparativní výhody význam jen vzhledem ku nově vznikajícím podnikům. Zajisté jest tento předpoklad ze všech nejspornějším. Jest to však problém zatežkávající stejně tak *cenotvorné principy uvnitř země*, jako theorii hospodářství mezinárodního. Abstrahovali-li klasikové od něho, nechtěli tím říci, že by neexistoval, ale že není „characteristic“ hospodářských styků mezi cenovými systémy. S problémem přeskupení výrob úzce souvisí otázka stoupajících a klesajících nákladů. Tyto sice komplikují analysu, ale na podstatě zákona komparativní výhody ničeho nemění. Zmíněné problémy jasně ukazují, že bez uspokojivé theorie vnitřního hospodářství, nelze přistoupiti ku realističtějšímu obrázku poměrů mezinárodních. Podstaným a rozhodným pro theorii mezinárodních vztahů tedy jest hlavně předpoklad, že národní systémy jsou skutečně samostatnými systémy a že změny se dotýkají jich rovnoměrně a v celém jejich rozsahu. Postulátem toho jsou naše první dva předpoklady, t. j. odlišnost podkladu hospodářství zemí a možnost přeskupení uvnitř něho.

Jsou-li tyto dva dány, jest třeba ještě, aby tu fungoval mechanismus, který by nastalou změnu a poruchu rovnováhy rozkládal rovnoměrně na celé hospodářství a vléval ji do forem, daných výše zmíněnými dvěma postuláty. Klasikové spatřovali tento úkol v proudění drahého kovu. Prof. Colm odívá tento mechanismus do omezení neb rozšíření úvěrových možností, které dále působí na celou výrobu a kupní sílu, čímž se tyto dva zjevy rovnoměrně rozkládají na celé hospodářství. Podobně by tomu bylo i za papírové měny, i když snad forma bude jiná. Oprávněnost tohoto závěru spočívá v tom, že přesuny musí býti jen takového rozsahu, že u srovnání s celkovými poměry nabídky a poptávky uvnitř téhož hospodářství, jsou poměrně nepatrné, takže stará struktura nebude dotčena. Jest to obdobný předpoklad, jakým se pracuje (na př. Marshall) při rozboru vnitřního cenotvorného procesu. I tu se předpokládá, že posunem ceny jednoho zboží neznění se celkový hraniční užitek peněz. V dobách velikých převratů a přesunů, jakých jsme byli svědky za světové války a po ní, mohou nárazy vyšlé z poruchy mezinárodních hospodářských vztahů změti samou strukturu národních systémů a zničit tak základ na kterém buduje klasická theorie. Ta je zářena jen na vyrovnávání výkyvů na mezích.

Klasická theorie dá se tedy ve svých základních pilířích zachrániti vhodnou interpretací. Potřebuje ku své podpoře několik předpokladů, většinou odvislých od vnitřní všeobecné cenové theorie. Mnohé důležité otázky mezinárodního hospodářství však ponechala nerozřešeny. Poskytla nám snad možnost vysvětliti si a pochopiti určité zjevy, které jsme v mezinárodních stycích mohli konstatovati. Ale zhodnotiti ji pro konkrétní výpočty a zásahy, ve kterých by se nejenom naznačily povšechné vývojové tendence nýbrž i číselně vyjádřily, toho ještě nedovedeme. Klasická theorie též pracovala jen s malými změnami. Budeme ji musiti doplniti novou dynamickou teorií zahr. obchodu. Přesto však obsahuje učení klasiků hodnotné a trvalou cenu mající poznatky, které nám mohou býti základem k dalšímu. Práce, kterou nutno vykonati pro postavení alespoň trochu uspokojující, použitelné a realističtější theorie mezinárodních hodnot zbývá ještě mnoho a mnoho. A cesta i k nejbližším metám bude trnitá a dlouhá.